

*Nadburmistrzowie
i inni urzędnicy
Magistratu Wrocławia
1808 — 1933*

Rada Miejska Wrocławia 2007

Dotychczas ukazały się:

- Dzieje samorządu Wrocławia do 1741 r.
Jan J. Trzynadlowski
- Dzieje samorządu Wrocławia w XIX w.
Halina Okólska
- Wrocławski Samorząd na początku XX w.
Halina Okólska
- Władze miejskie Wrocławia w latach 1945-48
Halina Okólska
- Miejsca spoczynku władców Wrocławia oraz członków
władz miejskich na przestrzeni dziejów
Halina Okólska

Z inicjatywy Biura Rady Miejskiej Wrocławia ukazują się od kilku lat seria publikacji poświęconych poszczególnym epokom w historii miejscowych władz miejskich. Opublikowano już 5 zeszytów, których tytuły przedstawione są na wewnętrznej stronie okładki. Zawierają one omówienie struktury oraz zakres kompetencji samorządu miejskiego w okresie od XIII do lat 30. XX w. oraz trzech pierwszych lat po 1945 roku. Przez okres ten we Wrocławiu panował z krótkimi przerwami ustrój samorządowy.

Na początku swego istnienia Rada Miejska składała się w większości z przedstawicieli najzamożniejszej części mieszkańców, tzn. patrycjatu. Prawdziwie demokratyczne przemiany zapoczątkowała dopiero wprowadzona w życie, w dniu 8 listopada 1808 r., tzw. ordynacja miejska Steina i Hardenberga. Zgodnie z nowymi przepisami rządu w mieście przeszły w ręce mieszczaństwa, jednak w sposób ograniczony. Nowe organy władz miejskich pochodziły z wyborów i posiadały znaczny zakres kompetencji, jednak ilość osób uprawnionych do głosowania ograniczono poprzez konieczność posiadania prawa miejskiego. Autorzy nowej Ordynacji Miejskiej z 30 maja 1853 r. zniesli niedemokratyczne podziały wśród mieszczaństwa, powiększyli tym samym ilość wyborców o pokaźną grupę pracowników najemnych. Jednocześnie zwiększyli zakres uprawnień władz państwowych w zakresie kontroli władz miejskich. Czteroprzymiotnikowe prawo wyborcze oraz zrównanie w prawach kobiet i mężczyzn wprowadzono we Wrocławiu dopiero w 1919 roku.

W myśl przepisów prawnych obowiązujących w państwie pruskim XIX i XX w. (do 1933 r.) władze miejskie składały się z organu przedstawicielskiego Zgromadzenia Radnych Miejskich (dalej ZRM, Rady Miejskiej) oraz organu wykonawczego Magistratu. Kolegium magistrackie tworzyli specjaliści oraz radcy miejscy. Pierwsza grupa była wyłaniana przez członków ZRM w drodze głosowania. Tworzyli ją wybierani na dwunastoletnie kadencje opłacani urzędnicy: nadburmistrz, burmistrz, syndyk, skarbnik, radcy budowlani oraz tzw. ekspert (Gelehrter Stadtrat). W myśl ustawy z 1853 r. nieopłacani urzędnicy wybierani byli na 6 lat. Ich ilość w Kolegium zależała od ilości mieszkańców miasta. Każdy z wysokich urzędników miejskich odpowiedzialny był za określone dziedziny życia komu-

nalnego. Tworzyli oni grupę najbliższych współpracowników nadburmistrza, elitę posiadającą wpływ na kierunki rozwoju miasta. Wielu z nich przechodziło kolejne szczeble kariery urzędniczej, awansując na wyższe stanowiska w hierarchii administracji miejskiej.

Na tę publikację złożyły się biogramy opłacanych urzędników miejskich działających we Wrocławiu od 1808 do 1933 r. Materiał źródłowy związany z prezentowaną tematyką wykazuje luki. Nie do wszystkich osób zachowały się jednakowo zasobne akta osobowe, pozwalające ustalić bardziej szczegółowo fakty z życiorysu. W niektórych wypadkach ich w ogóle brakuje. Stąd wynika różna objętość poszczególnych artykułów. Biogramy wrocławskich nadburmistrzów zostały zamieszczone w Encyklopedii Wrocławia, przybliżając po raz pierwszy te postaci współczesnym mieszkańcom miasta. Od tego czasu stan badań nad miejscowym samorządem został znacznie pogłębiony. W założeniu publikacja ma przybliżyć elitę władz komunalnych, która przyczyniła się do przekształcenia Wrocławia w nowoczesny ośrodek miejski. Instytut Historii Architektury Politechniki Wrocławskiej, Muzeum Architektury we Wrocławiu oraz Instytut Historii Sztuki UW prowadzą szczegółowe badania nad działalnością architektów miejskich. Ukazały się prace poświęcone R. Plüddemannowi, K. Zimmermannowi oraz M. Bergowi.

Warto też przy okazji zauważyć, iż struktura magistratu w jego zasadniczym zrębie pozostawała przez cały ten okres niezmieniona. W miarę rozwoju aglomeracji miejskiej zwiększała się ilość radców. W ciągu tego okresu (1808-1933) zasadniczą zmianą było wprowadzenie w 1864 r. stanowiska drugiego architekta miejskiego. Nadburmistrz Artur Hobrecht uzasadnił w piśmie z dnia 11 listopada 1863 r. konieczność utworzenia stanowiska drugiego miejskiego budowniczego ds. tzw. inżynierii miejskiej, co przeprowadzono w roku następnym. W 1900 r. uległo natomiast likwidacji stanowisko syndyka miejskiego, który zajmował się opiniowaniem prawnym aktów wydawanych przez magistrat i ZRM. W zamian powołano rozbudowane biuro radców prawnych Magistratu. Tym samym zwiększono ilość prawników współpracujących z władzami miejskimi, ponieważ wraz z rozwojem miasta rosła ilość problemów wymagających specjalistycznej interpretacji prawnej. W drugiej połowie XIX w. oraz w pierwszych dziesiątkach lat XX w. Wrocław stał się jednym z ważniejszych ośrodków gospodarczych i kulturalnych środkowej Europy. Oblicze miasta z całą pewnością kształtowały osobistości, które przedstawiamy Państwu w tej publikacji.

NADBURMISTRZOWIE

Wrocławski Ratusz

BENJAMIN GOTTLIEB MÜLLER (1809-1812)

Jako wrocławski rajca odnotowany został w roku 1786 a w 1791 awansował na stanowisko syndyka. Po wprowadzeniu 19 listopada 1808 r. reformy samorządowej Steina i Hardenberga został pierwszym nadburmistrzem Wrocławia. W dniach 21 - 23 marca 1809 r. przewodniczył komisji złożonej z członków dawnego Magistratu oraz komisarza ds. reformy Paula Danneberga i syndyka Menzla. Komisja zajmowała się przygotowaniem pierwszych wyborów samorządowych we Wrocławiu i zdecydowała wówczas o trybie głosowania oraz liczebności organu przedstawicielskiego mieszczan.

W ocenie Nadprezydenta Prowincji Juliusa von Massowa, Benjamin Müller należał do bardzo wartościowych urzędników, toteż ZRM wybrane w demokratycznym głosowaniu w dniach od 6 do 9 kwietnia 1809 r., powierzyło mu 1 maja 1809 roku najwyższe stanowisko w mieście. Zaprzysiężenie nowych władz odbyło się 13 lipca tego roku. Na terenie cmentarza przy kościele św. Elżbiety ustawiono estradę, gdzie po obu jej stronach stali członkowie straży obywatelskiej z flagami. G.B. Müller wygłosił tekst obowiązującej przysięgi. Do jego najważniejszych zadań należało tworzenie nowych struktur władzy miejskiej. Kierował on także wprowadzeniem w życie kolejnych reform państwa pruskiego, m.in reformy gospodarki oraz sekularyzacją majątków kościelnych. Nadzorował pierwsze lata odbudowy Wrocławia po zbombardowaniu przez wojska napoleońskie w grudniu 1806 roku. Rządy w mieście sprawował do roku 1812. W dostępnych źródłach brak jest szczegółów z jego życia. Nieznane są daty urodzin i śmierci.

Źródła:

Die Steinsche Städteordnung in Breslau. Denkschrift der Stadt Breslau zur Jahrhudertfeier. Der Selbstverwaltung, Erster teil, Breslau 1909, s. 92,127-129, 141-143
Geschichte der Stadt Breslau im neunzehnten Jahrhundert, Br. 1884 s. 23, 24 Benjamin Gottlieba Müllera, zb. MN we Wrocławiu G.S.XVI-XIXw.(szklane klisze)

FRIEDRICH AUGUST CARL VON KOSPOTH (1812-32)

Przyszedł na świat w 1767 roku. Wiadomo, iż znajdował się w gronie absolwentów Akademii Rycerskiej w Legnicy. Postanowił studiować prawo, wybrał Uniwersytet w Halle. Od 1791 roku datuje się jego współpraca z księciem Braunschweig-Oels, przy administrowaniu księstwem oleśnickim. Po II rozbiórze Polski, od 1793 roku, z ramienia Prus kierował administracją Piotrkowa i Kalisza. W okresie napoleońskim znalazł się we Wrocławiu w 1808 roku, gdzie rozpoczął pracę w Wyższym

Sądzie Krajowym. W 1812 r. kandydował z pozytywnym skutkiem na urząd nadburmistrza. Zgodnie ze Statutem Magistratu, który A. Kospoth opracował 9 listopada 1812 r., przypadło mu kierowanie kolegium magistrackim, Miejskim Konsystorzem Ewangelickim, deputacjami: Szkolną, Finansów oraz Opieki Społecznej. Prowadził wszelkie sprawy związane z kontaktami z administracją państwową. Zajmował się zagadnieniami Fundacji Crulla. Podlegały mu wszelkie kwestie związane z funkcjonowaniem miejskiej fary pod wezwaniem św. Marii Magdaleny oraz szkół z nią związanych.

Początki jego rządów w mieście przypadły na okres tzw. wojny wyzwolenczej. Od stycznia 1813 r. przebywał w mieście Fryderyk Wilhelm III (1797-1840), ażeby przygotować Śląsk do walki z Francuzami. August von Kospoth pozostawał w stałych kontaktach z monarchą. Podzielał uczucia patriotyczne wrocławskich mieszczan. W marcu 1813 roku wydał zarządzenie o zbiorce złotych i srebrnych przedmiotów na rzecz umundurowania i uzbrojenia biedniejszych ochotników. Nadburmistrz spotkał się z Napoleonem w Środzie Śląskiej i wynegocjował oszczędzenie miasta. Nie zapłacił również kontrybucji, strasząc dowódcę nieprzyjacielskich wojsk Jacquesa Lauristona użyciem siły. Kiedy wojska francuskie opuściły Wrocław, Kospoth powrócił do swoich obowiązków przewidzianych przepisami ordynacji miejskiej z listopada 1808 roku.

Sprawowanie rządów w tym czasie nie było łatwe. Znaczne ślady w zabudowie miejskiej pozostawiły bombardowania. Należało zagospodarować tereny po fortyfikacjach. Miejscowi kupcy i rzemieślnicy niechętnie odnosili się do wprowadzanych reform gospodarczych. Nadburmistrzowi z pomocą Magistratu udało się jednak wprowadzić program reform w życie. Szczególną uwagę poświęcał sprawom opieki nad biednymi, dążył do zmniejszenia ilości miejskich żebraków. Poparł inicjatywę artysty Carla D.F. Bacha, wzniesienia we Wrocławiu pomnika feldmarszałka G.L. Blüchera.

Nadburmistrz musiał uporać się również ze skutkami powodzi, która nawiedziła Wrocław 19 czerwca 1829 roku. Pod wodą wówczas znalazły się Złotniki i Rakowiec. Wezbrana fala zerwała mosty i władze miejskie musiały znaleźć pokaźne środki na ich remont. Do szlacheckiej rodziny Kospothów należał pałac przy ul. Wita Stwosza 35 oraz pałac w Brzezince.

A. Kospoth zmarł na cholerę 4 kwietnia 1832 roku i spoczął na Wielkim Cmentarzu przy Friedrich Wilhelstr. (ul. Legnicka). W roku 1833 zaproponowano malarzowi Augustowi Thilo wykonanie jego portretu. Za zlecenie miał pobrać od Magistratu 19 Rht. Każdy z ówczesnych członków magistratu złożył się po 1 Rht. Dzieło znanego artysty ozdobiło Salę Radnych. Na portret swojego kolegi złożyli się m.in. G.D. Menzel i K.G.Lange. Nadburmistrz był również do 1945 r. patronem dzisiejszej ulicy Ignacego Daszyńskiego.

Źródła:

APWr, Akta m.Wr sygn. Schriftstücken aus dem Nachlasse Herrn Oberbürgermeister Kospoth, sygn.III/2514: -Acta betr. Die Verschaffung des Bildniss des August von Kospoth, 1833, sygn. III/2516

Neuer Nekrolog der Deutschen, Jg.10, 1832

Portret, MN we Wrocławiu G.S.XVI-XIXw.(szklane klisze)

GOTTLIEB DONATUS MENZEL (1833-1838)

Znakomity prawnik działający w okresie przejściowym 1806-1812 we wrocławskim Magistracie oraz w początkowym okresie działania samorządu na nowych zasadach. W pierwszym składzie magistratu po reformie Steina i Hardenberga działał jako syndyk. On też jest autorem pierwszego statutu organu władzy wykonawczej zawierającego zakres kompetencji poszczególnych urzędów. Współpracował nieprzerwanie przez dwadzieścia lat z Augustem Kospothem. W strukturze magistratu

opracowanej 9 listopada 1812 r., zajmował stanowisko burmistrza, a w 1833 roku został wybrany na stanowisko nadburmistrza. Przez cały ten okres działał w deputacji szkolnej i finansowej.

Z ramienia magistratu opiekował się Fundacją Fürsta i Kupferberga. Zajmował się ponadto sprawami nowo zaprzysiężonych obywateli oraz organizowaniem wyborów do ZRM (Zgromadzenia Radnych Miejskich). Podlegali mu wrocławscy kupcy, w szczególności bogaci kramarze. Jemu także przypadła w udziale opieka nad ludnością żydowską oraz sprawowanie kontroli nad wprowadzeniem w życie edyktu tolerancyjnego z 12 marca 1812 roku. We współpracy z miejskim syndykiem opracował teksty aktów prawnych wydanych przez władze miejskie.

Sprawował również nadzór nad miejscowym archiwum. Po objęciu urzędu nadburmistrza koordynował prace magistrackiego kolegium, przejmując jednocześnie zakres spraw poprzednika. Zmarł w 1839 roku, pochowano go na Wielkim Cmentarzu we Wrocławiu. Został upamiętniony portretem wiszącym w Sali Książęcej wrocławskiego Ratusza.

Źródła:

APWr, Akta m.Wrocławia, sygn.2509, 2467, 2485

Nekrolog, Breslauer Zeitung, Nr 83 z dnia 7.04.1838

Nekrolog, Schlesische Zeitung, Nr 47 z dnia 7.04. 1838

J.Stein, Geschichte der Stadt Breslau in XIX Jahrhundert, Breslau 1884, s. 26, 114

Portret Beniamina Gottlieba Menzela, MN we Wrocławiu
G.S.XVI-XIXw., (szklane klisze)

KARL GOTTLIEB LANGE (1838 -1842)

Urodził się 12 października 1780 roku w rodzinie rzemieślniczej. Znajdował się w gronie absolwentów Gimnazjum św. Elżbiety we Wrocławiu. Ukończył prawo na Uniwersytecie w Halle. W magistrackich dokumentach widnieje od 1812 roku, początkowo jako radca miejski (Gelehrte Stadtrat), a następnie od roku 1814 jako syndyk.

Po nominacji G.D. Menzla na urząd nadburmistrza, mianowany został na stanowisko burmistrza. Introduk-

cja K. Langego na stanowisko nadburmistrza odbyła się 19 listopada 1838 roku w 30-lecie wprowadzenia ordynacji miejskiej. Pismo prezydenta Rejencji Wrocławskiej z dnia 28 września 1838 r. zawierało informację o zatwierdzeniu tego wyboru. Zalecano, ażeby ze strony Magistratu przygotowaniem uroczystości zajęli się: radca Viller, syndyk F.E. Anders, skarbnik Ullrich. W Komitecie organizacyjnym ze strony ZRM znaleźli się kupiec F. Klocke, asesor Ludewig oraz protokolant H. Setz. W trakcie rozmów ustalono program tej uroczystości. Rozpocynały się o godz. 9 mszą w kościele św. Elżbiety celebrowaną przez pastora Carla Theodora Gerharda.

Uroczystość złożenia przysięgi przewidziana była na godz. 11 w Sali Książęcej w Ratuszu. K. Lange przybył do Ratusza z domu w towarzystwie przewodniczącego Rady F. Klocke oraz protokolanta. Towarzyszyła im 18 osobowa Gwardia Obywatelska. W Sali Książęcej ustawiono podium. Znaleźli się na nim zarówno przedstawiciel rejencji Heyden jak i zwycięski kandydat Lange. Obaj wygłosili mowy. Nadburmistrz przedstawił swój program, odnosząc się przede wszystkim do dyrektorów wszystkich miejskich instytucji. O godzinie 14 w sali Starej Giełdy odbył się uroczysty obiad, na który przybyło 296 osób z różnych środowisk. W czasie jego krótkiego urzędowania nastąpiła zmiana na tronie pruskim. Władzę w państwie objął Fryderyk Wilhelm IV (1840-1861). K.G. Lange w dniu 15 października 1840 r. złożył w Berlinie hołd nowemu panującemu. Mieszczanstwo pozbawione dotąd praw politycznych spodziewało się radykalnych reform. Monarcha nie kwapił się jednak z ich przeprowadzeniem.

We Wrocławiu, podobnie jak w innych miastach królestwa pruskiego, nastąpił wzrost nastrojów opozycyjnych wobec władzy państwowej. Miejscowi opozycjoniści wystąpili z petycją do władcy o zwołanie parlamentu. Fryderyk Wilhelm IV uznał wystąpienie wrocławian za obraźliwe. Nadburmistrz K.G. Lange starał się załagodzić konflikt zapraszając parę królewską, przebywającą

w sierpniu 1841 r. w Legnicy, na obiad do Wrocławia. Gest pojednania został przyjęty przez królewskich małżonków, którzy uczestniczyli w uroczystym przyjęciu wydanym przez władze miasta na ich cześć w Zimowym Ogrodzie Krolla we Wrocławiu, w dniu 15 września 1841 roku. Najważniejszą zmianą, jaka dokonała się we Wrocławiu w okresie rządów K.G. Lange było otwarcie linii kolejowej Wrocław - Oława, co nastąpiło w dniu 21 maja 1842 roku. Kilka miesięcy później, 23 sierpnia 1842 r. nadburmistrz zmarł i pochowany został na Wielkim Cmentarzu.

Źródła:

APWr, Akta m.Wr., Acten betreffen die feierliche Einführung Herrn Oberbürgermeister Lange, sygn. III 2464

J.Stein, wyżej cyt. s.114, 121

Portret, MN we Wrocławiu, G.S.XVI-XIXw. (szklane klisze)

JULIUS HERMANN PINDER (1843-1848)

Urodził się w 1805 r. w Naumburgu. Prawnicze wykształcenie zdobył w Lipsku i Berlinie. W 1832 r. zdał egzamin państwowy uprawniający go do wykonywania zawodu. Przechodził następnie rozmaite szczeble kariery urzędniczej, w latach 30.XIX w. pracował w Królewcu. Tutaj zakończył działalność na stanowisku radcy rejencji. Należał do kręgów liberalnych, z tego też względu wrocławskie elity zachęciły go do objęcia urzędu nadburmistrza w stolicy Dolnego Śląska. Stanowisko spra-

wował w latach 1843-1848. Okres jego rządów w mieście przypadł na tzw. „okres przedmarcowy”. Należał do urzędników starających się łagodzić konflikty społeczne. Wyrazem tych tendencji była inicjatywa powołania do życia w 1845 r. pierwszej organizacji grupującej wszystkie warstwy mieszczańskie o nazwie Resursa Obywatelska. W 1848 roku otrzymał awans na stanowisko nadprezydenta Prowincji Śląskiej, tym samym rezygnując z funkcji nadburmistrza Wrocławia.

W okresie Wiosny Ludów w Niemczech powołano organy przedstawicielskie - parlament ogólnoniemiecki oraz parlament pruski. J.H. Pinder zainteresowany działalnością polityczną brał udział jako poseł w pracach zarówno tzw. Parlamentu Frankfurckiego (1848-1849), jak i parlamentu pruskiego (1858-1861). W tym czasie mieszkał już w swoim majątku pod Pszczyną.

Po jego śmierci w 1883 r., dobra będące jego własnością sprzedano. Na życzenie nabywcy grób Pindera otwarto a jego szczątki przeniesiono do Pszczyny.

Źródła:

J.Stein, wyż. cyt., s. 634

Grundriß der deutschen Verwaltungsgeschichte 1815-1945, Reihe A-Preußen, Bd-4 Schlesien

H.Okólska, Pierwsze lata Resursy Miejskiej we Wrocławiu (w:) Mieszczaństwo Wrocławskie. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Miejskie Wrocławia w dniach 7-9.12.2000 r., pod. red. H.Okólskiej, Wrocław 2003, s. 301-305

JULIUS ALEXANDER ELWANGER (1851-1863)

W 1851 roku E.C. Bartsch nie uzyskał akceptacji królewskiej na objęcie funkcji nadburmistrza i wówczas 26 maja 1851 r. przeprowadzono ponowne wybory, których zwycięzcą został J.A. Elwanger, dotychczasowy nadradca rejencji, otrzymując 58 głosów na 94 możliwych. Uroczystości wprowadzenia go do Magistratu odbyły się dnia 24 września 1851 roku tradycyjnie w kościele św. Elżbiety. Uczestniczyło wielu gości, m.in. nadprezydent von Schlenitz, prezydent policji Kehler oraz książę von

Pless. Zgromadzeni wysłuchali kazania pastora Giertha. Natomiast nowy nadburmistrz wygłosił mowę, w której nakreślił swój przyszły program działania. Obiecywał stworzyć warunki sprzyjające rozwojowi handlu i przemysłu.

Sprawował on władzę w mieście w okresie reakcji po wydarzeniach Wiosny Ludów. Wówczas to weszła w życie nowa ordynacja miejska z 30 maja 1853 roku, znosząca z jednej strony ograniczenia tzw. warstwę podopiecznych i zawierająca nowe zasady wyborów do władz samorządowych tzw. system trójklasowy. Z drugiej zaś strony uszczuplająca uprawnienia obu organów municypalnych. Powtarzano w niej prawo z 1850 roku umożliwiające Fryderykowi Wilhelmowi IV rozwiązywanie ZRM oraz zatwierdzanie najwyższych miejskich stanowisk. Początki jego rządów w mieście przebiegały pod znakiem zagrożenia epidemią cholery. Należało wówczas wprowadzić nadzwyczajne środki ostrożności. Groźna choroba pochłonęła ofiary. W listopadzie 1851 r. sytuacja została opanowana.

J.A. Elwanger zreformował strukturę podległego mu urzędu. Pojawiło się w niej nowe Biuro nr VII, które w zakresie kompetencji posiadało budownictwo miejskie. Zaistniała wówczas konieczność przystosowania Ratusza do nowych celów. Zarówno na parterze, jak i piętrze, w pomieszczeniach po Miejskim Sądzie Królewskim usytuowano biura magistratu. Najważniejsza decyzja dotyczyła Sali Księżęcej, którą postanowiono przekształcić w salę posiedzeń. Opracowano również wstępny plan zagospodarowania Przedmieść Oławskiego i Mikołajskiego. Wielkim wrocławskim wydarzeniem tego czasu stało się uruchomienie kolei wrocławsko-poznańskiej. W dniu 27 października 1856 r. nadburmistrz witał berlińskich gości w gmachu nowo wybudowanego Dworca Głównego, po czym nastąpiło poświęcenie kolei i prezentacja budynku. Rozwój nowego środka transportu, wpłynął na zintensyfikowanie miejscowej produkcji, a co zatem idzie przyczynił się do rozwoju południowych

części miasta. Zbudowano wówczas reprezentacyjną ulicę Wrocławia Gartenstr. (obecnie ul. J. Piłsudskiego). Także wówczas Breslauer Gewerbe Verein (Wrocławski Związek Przemysłowców) organizował wystawy śląskiego przemysłu. Inicjatorzy wystaw wspierani byli przez Magistrat.

W maju 1852 r. gmach wystawowy wykonany z drewna i szkła stanął na Exercierplatz (pl. Wolności). W 1858 roku nadburmistrz Elwanger znalazł się w składzie delegacji Wrocławia na uroczystości ślubne księcia Fryderyka Wilhelma IV z księżniczką brytyjską Viktorią. Miasto podarowało wówczas młodej parze wspniany dywan na wzorach smyrneńskich. Także w czasie pełnienia przez niego funkcji nadburmistrza, w 1861 r. odsłonięty został przed zachodnią elewacją Ratusza pomnik konny króla Fryderyka Wilhelma III autorstwa Augusta Kissa.

J.A. Elwanger należał również do zwolenników wzniesienia nowej siedziby Zgromadzenia Radnych Miejskich. Pomysł wybudowania nowego gmachu samorządowego zrodził się w 1857 roku, lecz ostatecznie przygotowanie projektu zlecono Augustowi Stülerowi. Budowlę oddano częściowo do użytku w 1862 roku.

J.A. Elwanger przestał pełnić funkcję nadburmistrza 10 września 1863 roku po porażce w kolejnych wyborach na ten urząd. Następnie pracował jako radca regencji w Kilonii, a od 1872 r. jako tajny radca finansowy w ministerstwie Finansów w Berlinie. Zmarł 20 listopada 1878 roku i został pochowany w Berlinie.

Źródła:

APWr, Akta m.Wrocławia, Die feierliche Introdution den Oberbürgermeister Aleksander Elwanger, 24.09.1851, sygn. 2446

Introdukcja, „Schlesische Zeitung” z dn. 24.05.51

G. Hirth, Preußische Land-Almanach, 1869, s.175

Handbuch für die Preußische Herrenhaus, Berlin 1911, s. 199

Portret, MN we Wrocławiu G.S.XVI-XIXw. (szklane klisze)

ARTHUR HOBRECHT (1863-1872)

Przyszedł na świat 14 sierpnia 1824 r. w Kobierczycach (Kobherzen) k. Gdańska. Edukację rozpoczął w Królewcu, gdzie uczęszczał do gimnazjum, a następnie studiował prawo. Naukę kontynuował w Lipsku i Halle. Po roku 1847 rozpoczął praktykę w administracji państwowej, zatrudniając się w Rejencji w Opolu. Następnie piastował stanowisko starosty w Rybniku oraz w latach 1848-1849 w Grotkowie. W roku 1850 zdał egzamin na stanowisko asesora i w tym charakterze zatrudnio-

ny został w Poznaniu. W stolicy Wielkopolski przebywał do 1858 r., po czym podobne stanowisko objął w Gliwicach. W 1861 r. przeniósł się do Berlina, gdzie otrzymał posadę w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Pod koniec następnego roku, w czasie obrad wrocławskiej rady miejskiej pojawiła się kandydatura Hobrechta na stanowisko nadburmistrza. W protokole ZRM sporządzonym 12 lutego 1863 r. zawarta jest informacja o wyborze Arthura Ludolpha Heinricha Hobrechta na szefa wrocławskiego magistratu. Pokonał on swojego poprzednika na tym stanowisku Elwangerę otrzymując 51 głosów na 91 możliwych. Wynik wyborów przesądził o dalszej karierze Hobrechta.

Jego zaprzysiężenie odbyło się 15 września 1863 roku. W Sali Książęcej wrocławskiego Ratusza, w godzinach porannych zebrali się członkowie władz miejskich w oczekiwaniu na nowego elekta. Do jego mieszkania przybył przedstawiciel ZRM Ludwig von Stetter, po czym razem udali się do Ratusza, skąd już wszyscy zgromadzeni przeszli do kościoła św. Elżbiety. Po mszy odbyło się uroczyste posiedzenie ZRM w Gimnazjum św. Elżbiety, w czasie którego nadprezydent von Schleinitz odebrał od nowego nadburmistrza przysięgę na wierność królowi, z obietnicą wytężonej pracy dla dobra miasta. Zwierzchnik magistratu kontynuował działalność swojego poprzednika. W tym czasie w ostatnią fazę wchodziła realizacja budowy nowej siedziby wrocławskiej rady miejskiej, a także realnych kształtów nabierała koncepcja utworzenia ogrodu zoologicznego w mieście. Nowy gmach samorządowy odebrano ostatecznie 31 maja 1864 r., a Miejski Ogród Zoologiczny zaczął funkcjonować od października tego roku. W związku z oddaniem do użytku Nowego Ratusza A. Hobrecht musiał przygotować wraz ze swoimi współpracownikami plan ewakuacji części biur magistrackich, które dotąd znajdowały się w starej siedzibie. Miejscowi dziennikarze piszący na początku XX w. o jego rządach w mieście podkreślali, iż w tym czasie rozpoczęło się przekształcanie Wrocławia

w nowoczesny ośrodek miejski. Nadburmistrz zajął się przede wszystkim zmianą systemu zaopatrzenia miasta w wodę. Rozpisano konkurs, który wygrał angielski inżynier James Moor. Jego koncepcja nie została przyjęta w całości, częściowo zmienił ją wrocławski architekt miejski Zimmermann. Jesienią 1866 r. rozpoczęto budowę nowych wodociągów przy dzisiejszej ulicy Na Grobli. Woda popłynęła z kranów w dniu 1 sierpnia 1871 roku. Wzniesiono także drugą gazownię w okolicach Lessingplatz (pl. Powstańców Warszawy). Wzrosło bowiem zapotrzebowanie na gaz w związku z rozbudową przedmieść i osiedli włączonych do miasta.

Za jego rządów wzrosła także ilość szkół. Zbudowano nowe placówki edukacyjne Johannes-gimnasium (Gimnazjum Jana) oraz Victoriaschule przy Ritterplatz (pl. Nankera) i Augustaschule. Pojawiły się nowe instytucje użyteczności publicznej. Z połączenia trzech bibliotek kościelnych - św. Elżbiety, św. Magdaleny oraz św. Bernardyna powstała Biblioteka Miejska. Wybudowano gmach Nowej Giełdy przy Graupenstr. (ul. Krupnicza). W czasach Hobrechta zadbano również o poprawę warunków sanitarnych miasta, zasypana została Czarna Oława (1868). W roku 1865 w czasie wielkiego pożaru spłonął doszczętnie gmach Teatru Miejskiego. Magistrat musiał wówczas wyasygnować fundusze na odbudowę popularnej placówki kulturalnej. Nowy projekt budynku architekta Carla Schmidta zrealizowany został w 1871 roku.

Energiczna działalność Hobrechta we Wrocławiu została dostrzeżona przez cesarza Wilhelma I (1861-1888). W dniu 18 lipca 1870 r. przyjął on u siebie na audencji wrocławskiego nadburmistrza i przekazał mu informację, iż cieszy się zainteresowaniem władz miejskich Berlina. Dwa lata później, w wyniku decyzji radnych stolicy powstałego w 1871 r. cesarstwa niemieckiego, Hobrecht został nadburmistrzem Berlina. Jednocześnie ZRM Wrocławia w dniu 4 maja 1872 r. nadało mu tytuł honorowego obywatela miasta. Z tej okazji w Liebisches

Konzerthaus przy Gartenstr. 19 (ul. J. Piłsudskiego) odbyła się huczna uroczystość. Zorganizowali ją m.in. E.F. Bartsch i G. Dickhuth. Hobrechta żegnano we Wrocławiu z żalem. Berlińczycy natomiast z nadzieją witali samorządowca, który podjął się m.in. zbudowania w mieście nowoczesnych wodociągów.

W marcu 1878 roku Otto von Bismarck spowodował przeniesienie berlińskiego nadburmistrza do pracy w Pruskim Ministerstwie Handlu. W tym czasie Hobrecht zainteresował się również działalnością polityczną. Zaczął działać w Partii Narodowo-Liberalnej. Z jej ramienia był posłem do Reichstagu oraz izby niższej pruskiego parlamentu.

Magistrat wrocławski pozostawał w stałym kontakcie z wyróżnionym przez miasto obywatelem. Na swoje osiemdziesiąte urodziny przypadające 23 czerwca 1904 roku otrzymał on od władz Wrocławia prezent. Przesłano mu życzenia wraz z grafiką Hugo Ulbricha przedstawiającą wrocławski Ratusz. Uczczono również osiemdziesiąte piąte urodziny byłego nadburmistrza. W prasie pojawiły się artykuły przypominające lubianego polityka.

Wiadomość o jego śmierci dotarła do stolicy Dolnego Śląska 6 lipca 1912 roku. Upamiętniono go ulicą o nazwie Hobrechtufer, która obecnie nosi nazwę Wybrzeże Ludwika Pasteura.

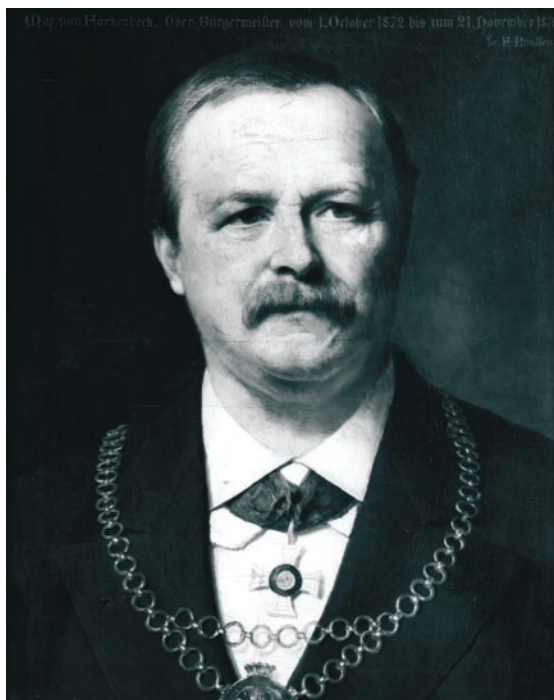
Źródła:

APWr, Akta m.Wrocławia, Acten des Magistrats zu Breslau betreffend die Personalien des Herrn Oberbürgermeister Hobrecht, sygn. 12 998, 12 999

J.Stein, wyż. cyt., s. 604, 605

Neue Deutsche Biographie (dalej NDB), t. 9, s.280-281

Portret, MN we Wrocławiu G.S.XVI-XIXw. (szklane klisze)

MAX VON FORCKENBECK (1872-1878)

Urodził się 23 października 1821 r. w Münster, w uszlachconej rodzinie. Pod koniec lat 30.XIX w. studiował m.in. prawo w Giessen i w Berlinie. Ożenił się z córką właściciela ziemskiego Marie Raschke. Praktykę zawodową odbywał w Sądzie Miejskim w Głogowie. W okresie Wiosny Ludów zaangażował się w ruch liberalny i w związku z tym przystąpił do Constitutionelle Vereine (Związku Konstytucyjnego). Na Kongresie tej partii został wybrany wiceprzewodniczącym. W latach

1849-1859 pracował jako adwokat w Mohrungen (Mrągowo). Stąd został wybrany do Pruskiego Parlamentu. W tym czasie zbliżył się do kół narodowych. Działal na rzecz zjednoczenia Niemiec. Na początku lat 70. XIX w. przeniósł się do Elbląga. W momencie gdy cesarz Wilhelm I zatwierdził 11 maja 1872 r. wybór Arthura Hobrechta na nadburmistrza Berlina, we Wrocławiu należało przeprowadzić ponowne wybory. Stanęli do nich trzej kandydaci: adwokat Max Forkenbeck, burmistrz Eduard Bartsch oraz radca Zelle. W pierwszym głosowaniu żaden z kandydatów nie osiągnął absolutnej większości głosów. Dopiero w drugiej turze zwyciężył Forkenbeck uzyskując poparcie 49 radnych.

Introdukcja nowego nadburmistrza nastąpiła w dniu 5 października 1872 roku. Po oficjalnych uroczystościach odbyła się wytworna kolacja, która zadawała najbardziej wybredne podniebienia. M. Forkenbeck pełnił swoją funkcję przez sześć lat, tuż po zjednoczeniu Niemiec. Nowy nadburmistrz poparł inicjatywę wzniesienia pomnika upamiętniającego zwycięstwo w wojnie z Francją. Monument usytuowano przy Wzgórzu Polskim. Za jego sprawą popłynęły również w kierunku Wrocławia sumy uzyskane z reparacji wojennych, umożliwiające nowe inwestycje w mieście. Podobnie jak jego poprzednik, w 1878 r. wybrany został na stanowisko nadburmistrza Berlina. W czasie uroczystości pożegnalnych we Wrocławiu przewodniczący ZRM Beyersdorf podkreślił jego szczególne zasługi w reorganizacji deputacji szkolnej oraz w przeprowadzeniu reformy zarządzania teatrami. Przypominał również, iż Forkenbeckowi nadano tytuł honorowego obywatela Wrocławia. Były nadburmistrz zmarł 25 maja 1892 roku i został pochowany w Berlinie.

Źródła:

APWr, Akta m.W-wia, Acten des Magistrats betreffend der Personalien des Herrn Oberbürgermeister von Forckenbeck, sygn. III/2454 (12.993)

ADB, 48, s. 630-649

Portret, MN we Wrocławiu G.S.XVI-XIXw. (szklane klisze)

FERDINAND JULIUS ERNST FRIEDENSBURG
(1879-1891)

Friedensburgowie wraz z czteroletnim Ferdinandem Julusem przybyli w 1828 roku z Beeskow nad Sprewą do Wrocławia, tutaj bowiem ojciec rodziny otrzymał posadę inspektora podatkowego. Rodzice posłali syna w 1831 r. do Gimnazjum św. Elżbiety. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości studiował prawo na Uniwersytecie Wrocławskim. Po złożeniu w 1848 r. egzaminu państwowego rozpoczął pracę w Królewskim Sądzie Miejskim we Wro-

clawiu. Karierę prawniczą kontynuował w Sądzie Apelacyjnym, a następnie w Freystadt i Liegwitz. W roku 1861 powrócił do Wrocławia, gdzie został zatrudniony ponownie jako radca w Królewskim Sądzie Miejskim. W połowie lat sześćdziesiątych XIX w. poświęcił się adwokaturze.

W roku 1879 znalazł się wśród kandydatów na nadburmistrza Wrocławia i zwyciężył w wyborach przeprowadzonych przez ZRM. Uroczystość zaprzysiężenia odbyła się w dniu 10 marca 1879 roku i była zorganizowana także dla nowowybranego burmistrza Gustawa Dickhuta. Zaproszeni goście, wyposażeni w drukowany program dnia, zebraли się o godzinie 10 rano w Sali Książęcej wrocławskiego Ratusza, skąd przed godziną 11 wyruszyli na mszę w kościele św. Elżbiety.

W tym czasie w Rynku i na przyległych ulicach gromadziły się tłumy wrocławian oczekujących na ów uroczysty pochód, który otwierał nowy nadburmistrz wraz z burmistrzem. Za nimi szli członkowie Magistratu oraz ZRM, przedstawiciele deputacji miejskich, dyrektorzy instytucji i przedsiębiorstw komunalnych oraz zwierzchnicy miejscowych szkół. Honorowi goście, w tym nadprezydent Prowincji Śląskiej von Puttkamer, prezydent policji hrabia Uslar Gleichen, rektor Uniwersytetu Wrocławskiego, prof. dr Spegelberg, a także honorowi obywatele Wrocławia, zajęli miejsca w pierwszej ławie. Zebrani wysłuchali oratorium Felixa von Mendelsohna-Bartholdy „Paulus”. Do zgromadzonych mowę wygłosił pastor Robert Spaeth, miejski inspektor kościelny, autor historii parafii Jedenastu Tysięcy Dziewic.

Po mszy, w sali posiedzeń Nowego Ratusza, odbyło się nadzwyczajne zebranie ZRM. W czasie obrad zabrali głos: von Puttkamer, Friedensburg - dziękując w imieniu swoim i Dickhuta za okazane zaufanie oraz bankier Beyersdorf, jako przewodniczący ZRM. We wszystkich tych wystąpieniach słyszeć było tony głębokiego lojalizmu wobec panującego monarchy Wilhelma I. Precyzowano pierwsze oczekiwania wobec wybranych, ci zaś składali

ostrożne deklaracje. Świąteczny dzień miejscowych samorządowców kończył się przyjęciem w lokalu Liebicha przy Gartenstr. 19 (ul. J. Piłsudskiego), gdzie na przybyłych czekało wykwintne menu. Każdy uczestnik kolacji kupował wcześniej rodzaj ówczesnego bonu żywnościowego. Następnego dnia był już dniem zwykłej pracy.

Friedensburg sprawował rządy w mieście, wkrótce po wprowadzeniu ustawy z 2 lipca 1875 r. o liniach regulacyjnych. W ramach Biura VII Magistratu zaczęło działać Biuro Techniczne i Biuro Planu Miasta, które zajęło się typowaniem terenów pod przyszłą zabudowę i wytyczaniem ciągów komunikacyjnych. W czasach Friedensburga powstały całe rejony zabudowy czynszowej.

Rozwijająca się aglomeracja miejska potrzebowała nowych źródeł energii. Nadburmistrz wraz ze współpracownikami rozważał rozmaite możliwości rozwiązania tego problemu. Owe starania zakończyły się powołaniem w 1866 r. Deputacji ds. Elektryczności i wzniesieniem pierwszej elektrowni przy ul. Menniczej. Poczyniono też pierwsze kroki związane z poprawą warunków higienicznych miasta, powstała Deputation für öffentliche Gesundheitspflege (Deputacja Sanitarna). Zbudowane zostały kolejne mosty o stalowych konstrukcjach - Książęcy, Tumski, Młyński.

Friedensburg patronował działaniom Karla Lüdeckego, który w latach 1884-1891 przeprowadził konserwację Ratusza. Odrestaurowano także pomniki: Bogislava von Tauentziena i Gerhardta Leeberechta Blüchera. Miastu przybył kolejny odcinek Promenady. W tym czasie sala posiedzeń Magistratu znajdowała się w zachodniej części nowej, południowej Sali Wielkiej.

W latach 70. XIX w. nastąpił przełom w pruskim szkolnictwie, weszła bowiem w życie ustawa z 11 marca 1872 r., poddająca placówki edukacyjne rozmaitych typów pod kontrolę państwa. Wrocławskie władze miejskie musiały zająć się tworzeniem szkół nowego typu. Friedensburg zapowiadał tego rodzaju przemianę w swoim programie przedwyborczym i rzeczywiście starał się

wywiązać z obietnic. Od 1885 roku chłopców kształciło Königs-Wilhelm-Gymnasium przy Sonnenstr. (ul. I.Pawłowa). W 1887 r. oddano do użytku szkołę średnią dla dziewcząt Augustaschule przy Taschenstrasse (ul. Piotra Skargi). Szkoły elementarne stały się pałcówkami świec-kimi. Pełniący funkcje nadburmistrza F.J. Friedensburg zmarł w 1891 roku.

Źródła:

APWr, Akta m. Wrocławia, Acten des Oberbürgermeister Friedensburg, sygn. (III/2451,2452) - 12990, 12991

APWr, Acten des Magistrat zu Breslau betreffend die feierliche Introduction der Herren Oberbürgermeister Friedensburg ...,1879, sygn. (III/2453) 12992

Nekrolog, Schlesische Zeitung, Nr. 163 z 5.03.1891 r.

T.Kulak, Wrocławskie szkolnictwo w XIX w. i pierwszej połowie XX wieku (w:) Wrocławskie szkoły. Historia i architektura, pod red. M. Zwierz, Wrocław, 2004, s.72-87

GEORG BENDER (1891-1912)

Przodkowie Georga Bendera pochodzili z Hesji. Pierwszy znany z imienia Antoniusz był pastorem luterzańskim we wsi Münster. Jego syna Johanna Georga Bendera odnotowano jako fryzjera i chirurga, który zginął w 1734 roku podczas oblężenia Gdańska przez wojska króla Stanisława Leszczyńskiego. Pozostawił on małoletniego syna Adama, który służył w Regimencie Dragonów a później pracował jako pisarz bramny w Królewcu, gdzie zmarł w 1812 roku. Jego drugi syn Ernst

Ludwik był ojcem dr Carla Bendera, ojca nadburmistrza Wrocławia. Carl urodził się w 1811 r. w Królewcu i tam też pracował jako nauczyciel w miejscowym Altstädtischen Gimnasium. W 1841 r. ożenił się z Idą Käs wurm. Z małżeństwa Carla i Idy urodziło się 8 dzieci.

Georg Bender przyszedł na świat 21 grudnia 1848 roku w dobrach położonych nieopodal Królewca w Prusach Wschodnich. Ukończył studia prawnicze a jego karierę zawodową przerwał udział w wojnie francusko-pruskiej 1870/71. Odnotowany został jako oficer rezerwy 43 regimentu piechoty. Po zakończeniu wojny podjął pracę jako sędzia w Toruniu. Zaangażował się następnie w działalność samorządową, awansując na stanowisko syndyka, potem zaś w 1881 r. na drugiego burmistrza. Najwyższe stanowisko w mieście piastował od 1888 roku. Trzy lata później ZRM we Wrocławiu wybrało Georga Bendera na nadburmistrza nadodrzańskiego miasta.

Autorzy zajmujący się wrocławskim samorządem zgodnie uważają, iż w jego czasach ostatecznie dokonała się przemiana stolicy Dolnego Śląska w ośrodek wielkomiejski. Przewodniczący Zgromadzenia Radnych Miejskich Adolf Heilberg (1858-1936) w artykule napisanym z okazji siedemdziesiątych urodzin Bendera, obchodzonych w 1918 r., przypomniał jego wszelkie inicjatywy i działania jako koordynatora prac miejscowego Magistratu. Uznano wówczas, iż konieczne jest dalsze powiększenie obszaru miasta.

W roku 1897 następuje przyłączenie do Wrocławia Popowic i Borka a w 1904 Tarnogaju, Rakowca, Zalesia, Gaju oraz w 1911 roku Grabiszyna. Wzrosła tym samym liczba ludności do 540 000 i obszar do 3000 ha. Wpływ na zwiększone wskaźniki miała również wewnętrzna migracja w państwie niemieckim.

Wrocławska koniunktura przyciągała chętnych do pracy z innych stron kraju. Wszystkie przyłączane osiedla starano się szybko skomunikować z centrum miasta,

budując nowe ulice oraz wprowadzając nowe połączenia komunikacyjne z centrum. Dotkliwy był brak mieszkań, toteż systematycznie starano się rozwijać budownictwo mieszkaniowe różnego typu. Wzniesiono nowe kwartały zabudowy czynszowej m.in. w rejonie Gräbschenerstr. (ul. Grabiszyńskiej), Liegnitzerstr. (ul. Legnickiej) oraz powstał wówczas tzw. Wilhelmstadt, osiedle w rejonie Wilhelmstr. (ul. Powstańców Śląskich). Konieczne stało się zaopatrzenie aglomeracji miejskiej w gaz.

W 1904 roku w osiedlu Tarnogaj wybudowano nową gazownię. Miastu przybyła także w 1907 r. nowa elektrownia przy Roßplatz (Georg Benderplatz) dzisiejszy pl. S.Staszica. Przykładano wagę również do podniesienia zdrowotności mieszkańców Wrocławia, zakładano nowe tereny zielone jako tzw. „płuca miasta” - Park Południowy oraz park w osiedlu Kozanów.

Stolica Dolnego Śląska funkcjonowała także jako ważna droga wodna, konieczne zatem było wybudowanie w 1901 r. nowego portu w osiedlu Popowice. Tą drogą eksportowano cukier, węgiel oraz zboże. Przemiany obserwowano również w innych dziedzinach życia. Renomowane wrocławskie gimnazja Augustaschule, Maria-Magdalenen Gymnasium, Elisabeth Gymnasium przeniesione zostały do nowych budynków. Od 1910 roku fachowcy z dziedziny techniki mogli kształcić się w Technische Hochschule zbudowanej na Szczytnikach.

Istniejące w mieście zakłady przemysłowe potrzebowały fachowców z dziedziny techniki. Krótco przedtem oddano do użytku Most Grunwaldzki. Wrocławska kultura wzbogaciła się o jeszcze jeden obiekt, w 1899 r. oddano do użytku Schlesisches Museum für Kunstgewerbe und Altertümer (Śląskie Muzeum Przemysłu Artystycznego i Starożytności).

Nadburmistrz należał do Fortschrittspartei (Partii Postępu) i reprezentował ją w pruskim parlamencie. G.Bender odszedł ze stanowiska nadburmistrza Wrocławia w 1912 roku. Wymagał tego jego stan zdrowia.

Zmarł 4 lutego 1924 r. i został pochowany na cmentarzu Komunalnym na Osobowicach. Ówczesna prasa opublikowała relacje z uroczystości pogrzebowych.

Tłumy wrocławian zgromadziły się wokół oraz we wnętrzu Erlöserkirche (nieistniejący kościół Zbawiciela przy placu Staszica), gdzie o godzinie 11 w dniu 8 lutego 1924 r. rozpoczęła się msza żałobna. Mowę wspomnieniową wygłosił pastor Robert Spaeth. Chorały i pieśni wykonywał Wätzholdschen Mänergesangvereins oraz Chór Chłopięcy Bender-Realschule. Z kościoła ruszył na cmentarz Osobowicki kondukt żałobny. Podążał on za platformą tramwajową, na której ustawiono sarkofag. Na grobie Bendera znajdującym się nieopodal kaplicy ustawiono skromną skałę.

Ponadto zasłużony nadburmistrz został upamiętniony nazwą Bender Platz (pl. Staszica). W Muzeum Okręgowym w Toruniu przechowywany jest jego portret. Natomiast nie zachował się wizerunek G. Bendera autorstwa E. Kaempffera (istnieje jedynie jako dokumentacja fotograficzna).

Źródła:

J. Bińkowska. Wrocław. Fotografie z przełomu XIX i XX w., Wrocław 1993

Wspomnienie o Benderze, Breslauer Zeitung, Nr 59 z dnia 5.02.1924 r.

Relacja z ceremonii pogrzebowej, Breslauer Zeitung, Nr 66 z dn. 8.02.1924r. A.Heilberg, Breslaugroßstädtische Entwicklung unter Georg Bender (1891-1912) (w:) Festgabe des Vereins für Geschichte Schlesiens zum siebzigsten Geburtstag seines Ehrenmitglides Oberbürgermeister dr. Phil Georg Bender, Breslau 1919, s.

U.Wörffel, Breslauus Entwicklung während der Amtszeit des Oberbürgermeister

Dr. Georg Bender (w:) Der Schlesier, Nr z dn. 12.05.2000, Nr z dn. 25.02.2000

Portret, MN we Wrocławiu G.S.XVI-XIXw.(szklane klisze)

PAUL MATTING (1912-1918)

Urodził się 2 lutego 1859 roku. Podobnie jak jego poprzednicy na tym stanowisku, posiadał studia prawnicze ukończone w Berlinie. Karierę samorządową rozpoczął w Gdańsku, a następnie w 1890 r. został zatrudniony jako skarbnik miejski w Szczecinie.

Radni miejscy w Charlottenburgu wybrali go w 1895 roku na stanowisko nadburmistrza. Najwyższy urząd we Wrocławiu zaczął pełnić od 1912 roku. Jako polityk konserwatywny nie mógł się utrzymać na stanowi-

sku w czasie wydarzeń rewolucyjnych i w 1918 r. został zmuszony do ustąpienia z zajmowanego miejsca. Okres jego rządów obejmował czas I wojny światowej, kiedy to w mieście funkcjonował zarząd komisaryczny. Administracja samorządowa została podporządkowana władzom wojskowym 30 lipca 1914 roku.

Pierwszoplanowym zadaniem rządzących było wyznaczenie punktów mobilizacji oraz zabezpieczenie zapasów żywnościowych dla 390 000 osób. Nie udało się jednak ich w pełni zdobyć, toteż we Wrocławiu zaczęły obowiązywać kartki na odzież, obuwie, bieliznę i produkty żywnościowe.

Po I wojnie światowej P. Matting rozpoczął studia na Wydziale Odlewnictwa we wrocławskiej Technische Hochschule. W 1927 r. zatrudniony został jako asystent w tym instytucie i napisał pracę doktorską z dziedziny techniki. W latach 1928-1930 pracował w Eisen- und Stahlwerke Hoesch AG w Dortmundzie. Nie jest znana jego data śmierci.

Źródła:

APWr, Akta m.Wrocławia, sygn. 3592

NDB, t.16., s.417

Schlesische Chronik, Jg.5, nr 19 z dnia 19.07.1912, tam też jego portret

OTTO WAGNER (1919-1933)

Był on pierwszym nadburmistrzem Wrocławia w okresie republiki weimarskiej. Urodził się 4 października 1877 roku w Reichenhausen w Saksonii. Po ukończeniu prawa, w latach 1908-1919 został zatrudniony we wrocławskim magistracie jako radca. Jednocześnie, podobnie jak Georg Bender był działaczem Fortschrittliche Volks Partei (Partia Ludowo-Postępowa), potem Deutsche Demokratische Partei (Niemiecka Partia Demokratyczna). Rządy objął w okresie trudnym dla mia-

sta, w okresie napięć rewolucyjnych. Wszedł w skład Centralnej Rady Ludowej, która w 1918 r. opanowała Ratusz. Przemawiał do tłumów zgromadzonych przed siedzibą władz miejskich, zapowiadając zmiany w systemie wyborczym.

W dniu 7 stycznia 1919 r. odbyło się jego wprowadzenie na urząd nadburmistrza. Kilkanaście teczek archiwalnych zachowanych w APWr daje obraz problemów z jakimi stykał się w trakcie swojej kadencji. W ówczesnym życiu politycznym miasta dominowały partie lewicowe. Obok socjalistów i demokratów wpływ na miejscowych obywateli zaczęli zdobywać również komuniści. Władze miejskie na czele z Wagnerem starały się zdecydowanie ograniczyć zasięg ich oddziaływania.

Nadburmistrz kierował przemianami demokratycznymi w stolicy Śląska. Weszło wówczas w życie powszechne prawo wyborcze do rady miejskiej. Pierwsze wybory według nowych reguł przeprowadzono 2 marca 1919 roku.

W pierwszych latach po wojnie urzędnicy miejscy musieli uporać się z problemem bezrobocia i brakiem lokali mieszkalnych. Miasto wymagało generalnej reformy. Stąd pomysł na ogłoszenie w dniu 1 marca 1921 roku konkursu na generalny plan rozwoju Wrocławia. Problem ten został szeroko omówiony w literaturze i nie ma potrzeby szerzej omawiać go w tym miejscu (zob. źródła).

Jednocześnie już od roku 1918 ruszyły sprawy budownictwa mieszkaniowego. Powstawały wówczas spółdzielnie i zrzeszenia, które z udziałem kapitału miejskiego wznosiły nowe osiedla. Zagadnienia tego rodzaju budownictwa także zostały szerzej omówione w opublikowanych ostatnio pracach (zob. źródła).

W mieście obchodzono uroczystości 50 urodziny zwierzchnika Magistratu przypadające 4 października 1927 roku. W roku 1933 po dojściu do władzy we Wrocławiu nazistów, Wagner przeniósł się do Jeny, gdzie

w latach 1934-1945 pełnił funkcję kierownika fundacji miejscowej kasy oszczędności. W dniu 11 lipca 1945 roku wybrano go na nadburmistrza Jeny. Wiadomo, iż zmarł tam w 1962 roku.

Źródła:

APWr, Akta m. Wrocławia, Handakten des Oberbürgemeister dr Wagner, sygn. III/ 2709, III/ 2415, 2416, 2417, 2418

W. Kononowicz, Wrocław. Kierunki rozwoju urbanistycznego miasta w okresie międzywojennym, Wrocław 1997

B. Störkuhl, Konkurs na rozbudowę miasta Wrocławia i gmin podmiejskich lat 1921-1922 (w:) Architektura Wrocławia. Urbanistyka do roku 1945., Wrocław3 1995, s.339-357

T.Kruszewski, Otto Wagner (w:) Encyklopedia Wrocławia, Wrocław..., s. 880

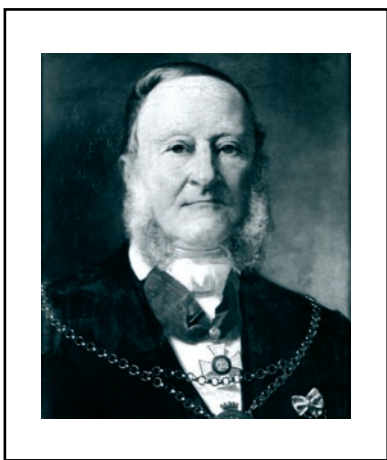
Dziękuję Panu dr. Rolandowi Müllerowi za przekazanie mi faktów z życia Wagnera w okresie od 1934 do 1962 r.
Portret, BUWr Odz, ZB. Gr., Album k. 3625

BURMISTRZOWIE

DONATUS GOTTLIEB MENZEL, (1812-1833), patrz s.10

CARL GOTTLIEB LANGE (1833-1838), patrz s.12

CARL FRIEDRICH EDUARD BARTSCH (1838-1878)

Burmistrz Bartsch należał do najbardziej popularnych wrocławskich urzędników, związanych od urodzenia (1802 r.) z Wrocławiem. Kontynuował tradycje rodzinne, bowiem jego ojciec Wilhelm, z zawodu rzemieślnik znalazł się po wyborach 6-9 kwietnia 1809 roku wśród radnych I kadencji ZRM. Rodzice postali Eduarda do renomowanego

wrocławskiego gimnazjum św. Marii Magdaleny. Świadectwo maturalne umożliwiło mu studia we Wrocławiu, Getyndze i Berlinie. Karierę urzędnika sądowego rozpoczął 21 maja 1824 r. w Königliche Oberlandesgericht we Wrocławiu. Pracował następnie w Oddziale Kryminalnym w Sądzie w Świdnicy. W 1830 r. zdał egzamin państwowy w Namysławie, skąd przeniósł się do Raciborza. Do rodzinnego miasta powrócił w 1831 r., bowiem na posiedzeniu ZRM wybrano go do Magistratu na stanowisko tzw. uczonego radcy (Gelehrter Stadtrath.), co potwierdza protokół z posiedzenia Rady z dnia 25 sierpnia 1831 roku. Wśród wymienionych w dokumencie kontrkandydatów znajdowali się referendarz Fitzen, burmistrz Wuttke oraz miejski sędzia Froelich. Uroczysta introdukcja C.F.E Bartscha na stanowisko odbyła się w dniu 19 października 1831 r. w kościele św. Elżbiety

(zachował się tekst przysięgi). Rok później urzędujący dotychczas syndyk Menzel objął urząd nadburmistrza. Jako kandydata na wakujące po nim stanowisko wskazano Bartscha. Wynik głosowania w dniu 17 grudnia 1832 roku w ZRM przesądził o jego awansie na syndyka.

Wśród mieszkańców miasta uchodził za niekwestionowany autorytet. Zyskał go dzięki profesjonalizmowi i oddaniu w wykonywaniu powierzonych mu obowiązków. Posiadał również umiejętność nawiązywania kontaktów z przedstawicielami rozmaitych grup społecznych. Słynął też z „chorobliwej punktualności”. Zdecydowanie wygrał wybory na burmistrza przeprowadzone w dniu 26 września 1838 r. w ZRM. Pełnił tę funkcję przez kolejne trzy dwunastoletnie kadencje. W czasie czwartej, w dniu 12 grudnia 1878 r. Rada Miejska przychyliła się do prośby Bartscha o przeniesienie go na emeryturę.

Nie osiągnął najwyższego stanowiska w mieście jedynie ze względu na zbyt liberalne poglądy. Kiedy członkowie Rady w 1851 roku chcieli powierzyć mu urząd nadburmistrza, nie uzyskali zgody Fryderyka Wilhelma IV. W swojej długoletniej karierze współdziałał z nadburmistrzami: Langem, Pinderem, Elwangerem, Hobrechtem oraz Forckenbekiem. Wprowadził w życie przepisy dwóch ordynacji miejskich (1850, 1853). W ramach swoich obowiązków w Magistracie nadzorował kościoły oraz ewangelickie szkolnictwo. Zarządzał również Miejskim Konsystorzem Ewangelickim.

W czasie obchodów 50-lecia Uniwersytetu Wrocławskiego został uhonorowany przez Wydział Filozoficzny tytułem doktora honoris causa. Szczególnie uroczyste obchodzono jubileusz jego 50-lecia pracy zawodowej, przypadający w dniu 21 maja 1874 roku. Z tej okazji powołano komitet, złożony z radcy Beckera, Ysellsteina i Fredericiego, który zajął się organizacją obchodów. Ustalono iż w rzeczonym dniu odbędzie się o godz. 9 rano msza w kościele św. Elżbiety. Następnie o godz. 10 odbyło się nadzwyczajne posiedzenie ZRM, na którym nadburmistrz Max von Forckenbeck wręczył jubilatowi

srebrny puchar oraz barwny dyplom wykonany przez Karla Lüdecke (1826-1894). Inicjał (wielka litera) zdobiący dyplom wkomponowany został przez artystę w realistycznie odtworzone okno południowo-wschodniego wykusza. W tym miejscu znajdował się gabinet burmistrza (obecnie Sala Seniora na I piętrze). W dniu następnym C.F.E Bartsch otrzymał pisemne adresy z gratulacjami od przedstawicieli wielu środowisk.

Na ulicach koncertowały zespoły muzyczne stacjonujących we Wrocławiu formacji wojskowych. W dniu 22 maja 1874 r. przekazano burmistrzowi statut Fundacji im. Bartscha z kapitałem 6000 Rht powołanej przez Radę. Burmistrz otrzymał prawo dysponowania zyskami od kapitału do chwili swojej śmierci, potem zaś te uprawnienia przechodziły na jego córki Franciszkę i Bertę. Głównym celem Fundacji było umożliwienie kształcenia się na Uniwersytecie wybitnie uzdolnionym uczniom z Gimnazjów św. Marii Magdaleny oraz św. Elżbiety. Cztery lata po jubileuszu Bartsch zdecydował się przejść na emeryturę. Rada przychyliła się do jego wniosku i postanowiono, iż opuści swój urząd od 1 stycznia 1879 roku. Dożył osiemdziesiątego roku życia.

W dniu 21 czerwca 1882 r. nekrologi w miejscowej prasie obwieściły jego śmierć. Dom żałobny znajdował się przy Rosenthalerstr. 1 b (ul. Pomorska). Na pogrzeb, który odbył się na starym cmentarzu Grabiszyńskim, przybyło obok przedstawicieli miejscowych urzędów i organizacji wielu sympatyków.

W 100-lecie urodzin Bartscha przypadające 10 kwietnia 1902 r. członkowie Magistratu złożyli kwiaty na jego grobie, w Sali Książęcej zawisł zaś portret upamiętniający tę wybitną postać. Syn Reinhold, właściciel ziemski zmarł w 1914 r., natomiast córka Berta w 1919, dożywszy 76 lat.

Źródła:

APWr, Acten des Magistrat zu Breslau betreffend die vier das 40 Jubileum . . . , 21.05.1874, sygn. III/12982,83

GUSTAV DICKHUTH (1879-1893)

Prawnik z wykształcenia, pojawia się po raz pierwszy w 1866 roku. ZRM wybiera go wówczas na stanowisko syndyka po śmierci Friedricha Andersa w 1865 roku. Od 1879 r. na urzędzie burmistrza.

Źródła: R.Stein, Der Rat und die Ratsgeschleckter des Alten Breslau, Würzburg 1963, s.284

MAXIMILIAN VON YSSELSTEIN (1893-1902)

Urodził się w Essen. Studiował prawo, w dniu 11 grudnia 1866 r. został wybrany na 12 lat jako opłacany urzędnik magistratu. Od 1871 roku powołany na stanowisko skarbnika. Po śmierci Gustawa Dickutha ZRM wybrało go w dniu 6 stycznia 1893 roku na stanowisko burmistrza. Przez wiele lat współdziałał z nadburmistrzem Georgiem

Benderem. Sprawował je do swojego przejścia na emeryturę 1 października 1902 roku. Zmarł trzy lata później, pochowany został na Cmentarzu św. Marii Magdaleny przy ul. Ślężnej. Został utrwalony w postaci gipsu na południowej fasadzie Ratusza.

Źródła: Breslauer Zeitung, Nr 53, z dnia 21.01.1905 r. zdjęcia z fasady Ratusza lub Eduard van Delden, Portret, BUWr, Oddz. B. Gr., k. 3575

KARL JAENICKE (1902-1903)

Żył w latach 1849-1903. Ukończył studia prawnicze w Berlinie. Od 1874 r. pracował w Królewskim Sądzie Miejskim we Wrocławiu. W radzie miejskiej zasiadał

w latach 1879-1903. W 1902 roku został burmistrzem Wrocławia cieszącym się ogromną popularnością. Autor wielu powieści o Wrocławiu. Zmarł w 1903 roku, został pochowany na cmentarzu parafii św. Marii Magdaleny przy ul. Kamiennej.

Źródła: Ed. van Deleden, Portret, Oddz. Zb. Gr., Album k.3578

OTTO MÜHL (1904-1908)

Urodzony w 1841 roku. Studiował prawo na Uniwersytecie Wrocławskim. Po raz pierwszy wybrany do ZRM w 1886 roku. Rada Miejska powierzyła mu w roku 1904 stanowisko burmistrza. Piastował je do swojej śmierci w 1908 roku.

Źródła: Eduard van Delden, Portret, BUWr Odz, ZB. Gr., Album k. 3586 (tutaj też krótka informacja o burmistrzu)

HANS TRENTIN (1908-1923)

Urodzony w dniu 22 września 1866 roku. Absolwent prawa Uniwersytetu Wrocławskiego, na tej samej uczelni obronił doktorat na Wydziale Filozoficzno-Historycznym. Zaangażował się w pracę miejscowego samorządu w 1907 r. Rok później wybrany został na stanowisko burmistrza. Po dwunastoletniej kadencji,

w 1919 roku nastąpił ponowny wybór. Pozostał na swoim urzędzie do 1923 roku, zrezygnował ze względów zdrowotnych. Zaangażowany był w pracę Deputacji Szkolnej. Zmarł 10 marca 1926 roku.

Źródła: Portret, BUWr Odz, Zb. Gr., Album k. 3606

HANS HERSCHEL (1924-1928)

Urodził się 14 maja 1875 r. w Opolu, w rodzinie rzemieślniczej. Od 1890 r. studiował prawo na Uniwersytecie Wrocławskim. Przystąpił też do katolickiego związku studenckiego Teutonia. Działając w ruchu katolickim zetknął się ze znanym wrocławskim działaczem Centrum, Felixem Porsche, który w latach 1884-1893 zasiadał w ZRM Wrocławia. Jego kancelaria adwokacka znajdowała się przy Schweidnitzerstr. 51 (ul. Świdnicka). Doradził on Herschlowi pogłębienie wiedzy w dziedzinie prawa na uniwersytecie w szwajcarskim Freiburgu.

Młody adept nauk prawnych znalazł się na polecanej uczelni w 1894 roku. Biorąc udział w zajęciach ze swojej wiodącej dziedziny, uczęszczał również na wykłady z historii, historii sztuki oraz literatury. W 1897 r. obronił pracę doktorską z zakresu prawa karnego. Praktykę zawodową odbył w kancelarii F.Porsche. Po złożeniu stosownych egzaminów państwowych, w 1903 r. został wpisany na listę adwokatów Wyższego Sądu Krajowego. Jego mistrz wciągnął go również w działalność polityczną. Należał do partii centrowych. W 1908 r. został wybrany po raz pierwszy do ZRM. W roku 1910 wstąpił do StVv, w latach 1919-1922 był członkiem Nationalversammlung.

Po rezygnacji H.Trentina w dniu 11 września 1924 r. został wybrany na stanowisko burmistrza. Uroczystość wprowadzenia go na urząd odbyła się w gmachu Landtagu Gartenstr. (dzisiejszy NOT przy ul. J.Piłsudskiego), bowiem Nowy Ratusz był w tym czasie remontowany. W zakresie jego kompetencji znajdował się nadzór nad prywatnymi szkołami chłopięcymi i dziewczęcymi, przewodniczenie Komisji Mistrzowskich kursów rzemieślniczych, przewodniczenie deputacji zajmującej się instytucjami sztuki.

Szczególną uwagę poświęcił problemowi zwiększenia obszaru Wrocławia, co zostało przeprowadzone w 1928 roku. Jego imię nosiła dzisiejsza ulica Jeździecka na Par-tynicach.

Źródła:

Gerhard Webersin, Dr. Hans Herschel, Bürgermeister von Breslau (w:) Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelm-Universität, Bd XII, 1867, 246- 273

Max Schwarz, Biographisches Handbuch der Reichstage, s.670

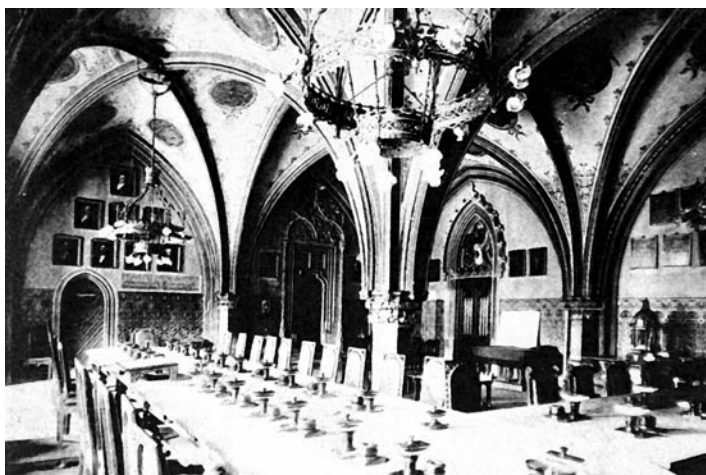
Portret, BUWr Odz, Zb. Gr., k. 3670

KARL MACHE (1928-1933)

Urodzony dnia 9 grudnia 1880 r. w Leśnicy. Należał do partii socjaldemokratycznej. Kandydując z jej ramienia w 1928 r., został wybrany na burmistrza Wrocławia. W okresie od marca do kwietnia 1933 r. po przejęciu władzy przez nazistów przebywał w obozie koncentracyjnym Dürrgoy (Tarnogaj). W dniu 22 sierpnia 1944 r. ponownie został aresztowany i osadzony w obozie koncentracyjnym Gross Rosen, gdzie został zamordowany 19 października 1944 roku.

Źródła:

Max Schwarz, wyż. cyt. s.752

Sala Książęca we Wrocławiu, miejsce obrad Magistratu

SYNDYCY

GOTTLIEB DONATUS MENZEL (1809-1812), patrz s.10

KARL GOTTLIEB LANGE (1814-1833), patrz s.12

EDUARD BARSCH (1833-1838), patrz s.39

FRIEDRICH EDUARD ANDERS (1838-1865)

Początkowo pracował we Wrocławiu jako asesor w Königliche Oberlandesgericht (Królewskim Sądzie Wyższym) i zajmował skromne mieszkanie przy Breitestr. 4.5 (ul. Purkyniego). W 1833 r. w wyborach na urząd uczonego radcy pojawiła się jego kandydatura. Uzyskał największą ilość głosów. W piśmie z dnia 28 czerwca 1833 r. poinformował nadburmistrza Lange, iż uzyskał od Ministra Sprawiedliwości zezwolenie na opuszczenie swojego dotychczasowego miejsca pracy. Uroczystość wprowadzenia nowego urzędnika w obowiązki odbyła się tradycyjnie w kościele św. Elżbiety w dniu 10 lipca 1833 roku. Na zaproszeniu widniała uwaga, iż należy przybyć w przepisowym stroju. Po mszy, Anders złożył uroczystą przysięgę. W roku 1838 zastąpił on na stanowisku syndyka Eduarda Bartscha. W dokumentach zachował się protokół z posiedzenia Rady z dnia 25 kwietnia 1850 r. o jego ponownym wyborze na dwunastoletnią kadencję. Aż 83 radnych poparło F.Andersa w głosowaniu. Kontrkandydat, przewodniczący ZRM dr Graetzer nie miał szans. Sytuacja powtórzyła się po upływie kolejnych przepisowych 12 lat, gdzie F.Anders ponownie zwyciężył. Jego karierę we władzach samorządowych przerwała jednak śmierć. Pochowany został na Cmentarzu Wielkim przy ul. Legnickiej.

Źródła: APWr, Akta m. Wr., sygn. III/ 2442 (12.981)

GUSTAV DICKUTH (1866-1879), patrz s.42

WILHELM GÖTZ (1879 -1900)

Prawnik z wykształcenia, burmistrz Opola. Zachowało się pismo W. Götza z dnia 27 grudnia 1879 r. z powiadomieniem o przyjęciu wyboru syndyka miasta Wrocławia. Złożył on przyrzeczenie 12 lutego 1880 r. a kadencję zakończył w 1892 roku. Po czym ponownie został wprowadzony na urząd przez nadburmistrza Georga Bendera. Pełnił swoją funkcję do 1900 roku, po czym stanowisko to zlikwidowano. Zmarł 21 marca 1909 roku, został pochowany na Starym Cmentarzu św. Marii Magdaleny. Miasto finansowało pogrzeb. Na jego sarkofagu położono szarfę z herbem Wrocławia.

Źródła: APWr, Akta m. Wrocławia III/2458 (12.997)

Portret, BUWr Odz, ZB. Gr., Album k. 3852

ARCHITEKCI MIEJSCY

CASPARY (1809-1812)

Uczestnik pertraktacji prowadzonych z Fryderykiem Wilhelmem III o darowanie miastu terenów fortecnych. Rozmowy zakończyły się sukcesem i ofiarowaniem miastu w roku 1812 terenów po prawej i lewej stronie Odry. Po utworzeniu Magistratu według nowych zasad, w dniu 1 maja 1809 roku Caspary został wybrany na odpłacane stanowisko miejskiego architekta. Po przyłączeniu przedmieść, zajmował się ich podziałem na okręgi. W roku 1812 został kierownikiem deputacji budowlanej.

Źródła: APWr, Akta m. Wrocławia, sygn.13024 (III/2485)

FRIEDRICH JOHANN KNORR (1812-1821)

Na początku XIX w. pracował dla hrabiego Friedricha von Reden. Zajmował się przebudową pałacu oraz projektem pałacowego ogrodu w Bukowcu. W dniu 1 maja 1809 r. został wybrany do ZRM. Pełnił wówczas funkcję inspektora budowlanego. W projekcie struktury i obsady osobowej magistratu opracowanej przez nadburmistrza

Kospotha w listopadzie 1812 r., figuruje już jako miejski architekt i członek deputacji budowlanej. Znajdował się też w składzie deputacji policji oraz deputacji ubezpieczeniowej. W 1813 r. otrzymał propozycję zaprojektowania wrocławskiej Promenady. Swoje koncepcje związane z miejską zielenią realizował do 1821 roku. Poświęcił się następnie sztuce budowy organów. Przeprowadził konserwację organów w kościele św. Elżbiety.

Źródła:

APWr, Akta m. Wrocławia, sygn.(III/2485), 13024, k.20
I. Bińkowska, Natura i Miasto. Publiczna Zieleń Miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku, Wrocław 2006, s.106-110

CHRISTIAN ALBERT HEERMANN (1821-1838)

Urodzony w 1774 roku. Do Wrocławia przeniósł się z Poznania. Opracował pierwszy plan zagospodarowania Przedmieścia Mikołajskiego, nadzorował budowę szkół ludowych oraz mostów.

Źródła:

APWr, Akta m. Wrocławia, sygn.(III/2487), 13026

CARL HEINRICH STUDT (1839-1855)

Architekt z wykształcenia. W latach 1833-1838 znajdował się w składzie wrocławskiej deputacji budowlanej. Następnie znalazł się wśród kandydatów na miejskiego architekta Wrocławia. Wybór Architekta Miejskiego odbył się w dniu 1 lipca 1838 r. w obecności 85 członków ZRM. Wygrał C.H.Studt. Zwyczajową przysięgę złożył w dniu 2 października 1839 roku na posiedzeniu ZRM. We Wrocławiu zajął się unowocześnieniem systemu dostarczającego wodę pitną w rejonie dzisiejszej ul. Świdnickiej oraz Krupniczej. Zaprojektował również most Fürstenbrücke w Starych Szczytnikach (poprzednik mostu Szczytnickiego) oraz w 1839 r. most przez Bystrycę w Leśnicy. Był również autorem projektu przebudowy Vorder- und Mittelühle (Przedni i Środko-

wy Młyn). Oba młyny obecnie nie istnieją, znajdowały się w pobliżu dzisiejszego mostu Pomorskiego. W dniu 7 maja 1843 r. Studt otrzymał od nadburmistrza Pindera pismo z prośbą o wyjaśnienie przyczyn opóźnienia w realizacji inwestycji miejskich. Skonfundowany architekt wyjaśniał, iż realizacja prac opóźnia się głównie z powodów finansowych, otrzymał bowiem mniejsze kwoty, niż to przewidywał kosztorys przedstawiony Magistratowi i ZRM. Specjalna komisja sprawdziła fakty i miejski budowniczy otrzymał votum zaufania. Mógł kontynuować prace. Według jego projektu wzniesiono szkołę przy Am Wäldschen (ul. Pomorskiej). Uczestniczył również w przygotowaniu Śląskiej Wystawy Przemysłowej, którą otwarto 28 maja 1852 roku. Był autorem znanego planu Wrocławia, którego czwarte wydanie ukazało się w 1853 roku. Funkcje architekta miejskiego przestał pełnić w 1855 roku. W latach 1872-1880 znajdował się w składzie ZRM. W dniu 27 marca 1872 r. przeszedł na emeryturę. Miejskowe gazety podały wiadomość o jego śmierci w dniu 26 lutego 1889 roku.

Źródła:

APWr, Akta m. Wrocławia, Acten des Magistrats zu Breslau betreffend die Wahl des Herrn Studt zum Stadtbaurath, sygn. 13.049 (III/2510)

J.Stein, Geschichte s. 521

JULIUS VON ROUX (1855-1864)

Pochodził ze Ścinawy, kształcił się w Berlinie. Był bliskim współpracownikiem znanego architekta K.F Schinkla. Zachował się protokół ZRM z dnia 18 stycznia 1855 r. o wyborze budowlanego inspektora Rouxa na miejskiego architekta Wrocławia. Zajmując się budownictwem miejskim, zrealizował szkoły elementarne, nadzorował budowę Nowego Ratusza. W czasie kadencji von Rouxa dyskutowana była sprawa powołania drugiego architekta miejskiego. Nadburmistrz Hobrecht w 1864 roku uważał, że należy założyć we Wrocławiu system nowo-

czesnych wodociągów i w związku z tym powinno się zatrudnić drugiego specjalistę w dziedzinie budownictwa. W takim układzie naczelnym architektem miejskim został Zimmermann, natomiast Raux jeszcze dwa lata zajmował się inżynierią wodną. W dniu 1 stycznia 1866 roku przeszedł na emeryturę. Zmarł 24 maja 1867 r. osierociwszy żonę i czwórkę małych dzieci. Jego miejsce zajął Alexander Kaumann.

Źródła:

APWr, Akta Miasta Wrocławia, Die Personalien da, Die Personalien des Stadtbaurats v. Roux, sygn. (III/2473) 13.012.

KARL J.CH. ZIMMERMANN (1864-1872)

Urodził się w 1831 roku. Studiował w Akademii Budowlanej w Berlinie, specjalizował się w budownictwie wodnym. Zdał egzamin uzyskując uprawnienia w dziedzinie budownictwa lądowego. Zgromadzenie Radnych Miejskich Wrocławia wybrało go na stanowisko pierwszego architekta miejskiego. Do stolicy Dolnego Śląska przybył ze sporym dorobkiem. Według jego projektu zrealizowany został ratusz w Neuenwall, więzienie i szpital w Eppendorf. Niestety część budowli wzniesionych we Wrocławiu nie przetrwała do dzisiaj m.in. Gimnazjum św. Marii Magdaleny przy dzisiejszej ul. Szewskiej, a także szpital św. Trójcy przy dzisiejszej ul. Tęczowej i kościół Zbawiciela w miejscu, gdzie znajduje się obecnie Dworzec Centralny PKS. Charakterystyczną Miejską Budowlą zrealizowaną według jego projektu jest Wieża Ciśnień Na Grobli, istniejąca do czasów obecnych. Zmarł w 1911 roku.

Źródła:

Daria Pikulska, Carl Johann Christian Zimmermann (1831-1911). Architekt w służbie miasta, Wrocław 2005

ROBERT MENDE (1873-1885)

Urodzony w 1824 r., pracował początkowo w Legnicy. ZRM postanowiło ponownie zreformować Biuro VIII

zajmujące się budownictwem i zamiast drugiego architekta miejskiego powoływać inspektora budowlanego. Ostatecznie jednak od 30 września 1872 r. powrócono do koncepcji drugiego architekta miejskiego. W dniu 26 maja 1873 r. ZRM wybrało architekta R. Mende na stadtbaurata Wrocławia. Swoje urzędowanie rozpoczął w dniu 8 sierpnia 1873 roku. Zrealizował tutaj kilka projektów, m.in. projekt Królewskiej Szkoły Przemysłowej, Gimnazjum Ewangelickiego oraz kaplicy istniejącej do dzisiaj na cmentarzu Grabiszyńskim we Wrocławiu. R. Mende zmarł w 1899 roku.

Źródła:

APwr, Akta m.Wr, Personalien des Herrn Stadtbauraths
Mende, sygn., 13.004 (III/2465)

RICHARD PLÜDDEMANN (1885-1909)

Urodzony w Gąskach k. Sarbinowa w 1846 roku. Od początku lat 50. XIX rodzina mieszkała w Berlinie, gdzie R. Plüdemann ukończył gimnazjum im. Fryderyka Wilhelma. Uczestniczył w wojnie austriacko-pruskiej. Po demobilizacji podjął studia w berlińskiej Akademii Budowlanej (1868). Pobyt na wyższej uczelni przerwała mu ponownie wojna prusko-francuska (1870-1871). W roku 1872 powrócił do Akademii. Już w następnym roku zdał egzamin i otrzymał tytuł Bauleitera. Dwuletnia praktykę zawodową odbył we Wrocławiu, kierując budową Cesarskiej Dyrekcji Telegrafu przy dzisiejszym pl. Muzealnym. Po zakończeniu praktyki kontynuował studia w Berlinie. W roku 1876 wygrał konkurs architektoniczny im. Schinkla. Jego projekt uznano za pracę dyplomową i otrzymał tytuł baumeistra. Wkrótce po tym fakcie odbył podróż zawodową, potem zaś pracował na różnych stanowiskach w Berlinie. W 1885 r. wygrał konkurs na stanowisko miejskiego architekta ds. budownictwa lądowego ogłoszony przez władze Wrocławia. W stolicy Dolnego Śląska pozostawił po sobie ok. 100 budowli, m.in. budynek Miejskiej Kasy Oszczędności - obecnie Bi-

blioteka Uniwersytecka przy ul. Szajnochy, Śląski Bank Kredytowy przy dzisiejszej ul. E.Gepperta, Miejski Ośrodek Opieki Społecznej w Praczech Odrzańskich, zespoły szkół ludowych przy dzisiejszych ulicach: Jemiołowej, Nowowiejskiej, Młodych Techników, Jana Wł. Dawida, Klęczkowskiej. Według jego projektów wzniesiono również Gimnazjum św. Elżbiety przy dzisiejszej ul. Dawida oraz hale targowe.

Źródła:

A.Gryglewska, Richard Plüddemann 1846-1910. Architekt Wrocławia, Wrocław 1998, s.11-82

Portret, BUWr Odz, ZB. Gr., Album, k 3583

MAX BERG (1909-1925)

Pochodził ze Szczecina, gdzie urodził się w 1870 r. Na studia udał się do Berlina. Wiedzę architektoniczną zdobywał pod kierunkiem profesora Carla Schäfera. Studiował tutaj w latach 1889-1893. Pracę zawodową rozpoczął we Frankfurcie nad Menem w charakterze inspektora budowlanego. W tym mieście zrealizował swoje liczne pomysły. Według jego projektu wzniesiono ratusz, placówki edukacyjne. Swoje doświadczenie oraz wiedzę nabytą w czasie podróży do Anglii oddał na usługi Wrocławia w 1909 r. obejmując stanowisko miejskiego architekta. W stolicy Dolnego Śląska rozpoczął się okres jego największych dokonań. Jest autorem projektu oddanej do użytku w 1913 r. Hali Stulecia. Ponadto zaprojektował gmach Łaźni Miejskiej, kaplice na cmentarzu Osobowickim, budynki elektrowni, gmach Fundacji Gothelfa i wiele innych. Był autorem niezrealizowanych pomysłów przebudowy centrum Wrocławia. Od 1926 r. działał w Akademii für Städtebau w Berlinie. Zmarł w 1947 roku.

Źródła:

Dane biograficzne zaczerpnięte z pracy I.Ilkosza, Hala Stulecia i Tereny Wystawowe we Wrocławiu - dzieło Maxa Berga, Wrocław 2005, s.28-34

Portret, BUWr Odz, ZB. Gr., Album, k. 3626

Widok Hali Stulecia wykonanej wg projektu Maxa Berga

HUGO ALTHOFF (1926-1929)

Urodzony 18 czerwca 1884 roku, z wykształcenia doktor inżynier architekt, nominowany na stanowisko budowniczego miejskiego w 1926 roku. Do jego realizacji należy szkoła im. Friedrich Eberta na Sępolnie. W czasie, gdy kierował urzędem przeprowadzono przyłączenie 43 osiedli do Wrocławia. Ze stanowiska odszedł 21 marca 1929 roku.

Źródła:

W.Kononowicz, Wanda Kononowicz, Wrocław. Kierunki rozwoju urbanistycznego w okresie międzywojennym, Wrocław 1997, s. 47-49

Portret, BUWr Odz, ZB. Gr., Album k. 3671

FRITZ BEHRENDT (1929-1934)

Urodził się 30 marca 1877 r. w Królewcu. Pracę jako architekt rozpoczął w 1909 r. we Wrocławiu, w rozmaitych strukturach urzędów budowlanych. Współdziałał z Maxem Bergiem. Po I wojnie światowej zajął stanowisko Dyrektora Biura Rozbudowy Wrocławia, był rzecznikiem i autorem koncepcji konkursu na generalny plan

rozbudowy Wrocławia. Po odejściu Althofa w dniu 18 kwietnia 1929 roku otrzymał nominację na stanowisko miejskiego budowniczego. Piastował swój urząd do 1 lutego 1934 roku.

Źródła:

W. Kononowicz, Wrocław. Kierunki rozwoju urbanistycznego w okresie międzywojennym, Wrocław 1997 Portret, BUWr Odz, Zb. Gr., Album k. 3677

ARCHITEKCI MIEJSCY

DS. INŻYNIERII MIEJSKIEJ

JULIUS VON ROUX (1864-1866), patrz s.49

FERDINAND ALEKSANDER KAUMANN (1866-1893)

Urodził się w 1830 r. w Görlitz. Egzamin zawodowy złożył w 1849 roku. Umożliwił mu on podjęcie pracy w tym rejonie w latach 1852-1854. Współpracował przy wybudowaniu kościoła ewangelickiego w Hoyerswerda. Brał również udział w pracach nad regulacją Odry w okolicach Nowej Soli. Jako architekt miejski Wrocławia od 1866 roku przyczynił się do budowy miejscowych wodociągów w latach 70. XIX w. Był też współautorem linii regulacyjnych miasta powstałych w następnym dziesięcioleciu. W roku 1869 zaprojektował most Uniwersytecki oraz w 1875 most Lessinga (Pokoju). Mieszkał przy ul. Legnickiej 39. Swoją funkcję piastował niemal przez trzy kadencje. Został pochowany 11 lipca 1893 r. na cmentarzu św. Marii Magdaleny.

Źródła:

APWr, Akta m. Wrocławia, Die Personalien des Herrn Satdbaurath Kaumann
Sygn. (III/2461) 13.000

ARCHITEKCI MIEJSCY

DS. URBANISTYKI

ALFRED VON SCHOLZ (1919-1924)

Urodził się 9 września 1850 r. w Dreźnie. Poświęcił się karierze naukowej, uzyskał tytuł profesora. W okresie od 1894 r. do 1919 r., pracował w gospodarce komunalnej, został radcą budowlanym we Wrocławiu. W roku 1919 objął stanowisko architekta miejskiego ds. urbanistyki. Został honorowym obywatelem Wrocławia 27 listopada 1924 roku.

Źródła:

APWr, Akta m.Wrocławia, sygn. 3592

Oraz informacje uzyskane od Pana Rolanda Müllera z Dreżna, za co bardzo dziękuję.

Portret, BUWr Odz, Zb. Gr., Album k. 3599

GÜNTHER TRAUER (1925-1939)

Urodzony w 1878 r., posiadał doktorat z dziedziny nauk technicznych. Rada Miejska Wrocławia mianowała go w 1925 roku na stanowisko miejskiego architekta do spraw urbanistyki, które pełnił do 1939 roku.

Źródła:

W. Kononowicz, Wrocław. Kierunki rozwoju urbanistycznego w okresie międzywojennym, Wrocław 1997, s. 47-49

Portret, BUWr Odz, Zb. Gr., Album k. 3669

Biuro Rady Miejskiej
bardzo dziękuje
za bezpłatne udostępnienie zdjęć
Dyrekcji Muzeum Narodowego we Wrocławiu
Dyrekcji Muzeum Miejskiego Wrocławia
Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej Wrocławia

Fotografie pochodzą ze zbiorów:
Muzeum Narodowego we Wrocławiu
s. 7, 10, 12, 15, 17, 20, 24, 26, 30, 39
Muzeum Miejskiego Wrocławia, s. 1, 5, 34, 45
Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, s. 36, 42, 43
Fotografia wykonana przez Annę Wiśniewską, s. 3

Wydawca:
Oficyna Wydawniczo-Reklamowa Hanna Wolska
na zlecenie

Biura Rady Miejskiej Wrocławia
50-141 Wrocław, Sukiennice 9

Redakcja wydania:
Zbigniew Magdziarz, Janina Śledzińska
Skład tekstu: GW Marciszewski
Oddano do druku: sierpień 2007

ISBN 978-83-60885-28-4